

1931 m. Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija ir lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje

DANGIRAS MAČIULIS

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

El. paštas: dangirasmaciulis@yakhoo.com

Straipsnyje nagrinėjama 1931 m. sausio 24 d. pasirašyta Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija, kuria šalys įsipareigojo švietimo srityje viena kitos diasporos atžvilgiu vadovautis didžiausio palankumo principu bei atsisakyti bet kokių asimiliacinės politikos apraiškų. Tyrinėjant konvenciją, dėmesys išimtinai nukreipiamas į lietuvių mokyklas Latvijoje, siekiant šių mokyklų pavyzdžiu išsiaiškinti konvencijos sudarymo ir nutraukimo aplinkybes, pasekti konvencijos vykdymo praktiką ir pabandyti atsakyti į klausimą, ką ji davė lietuvių mokykloms Latvijoje.

Raktažodžiai: lietuviai Latvijoje, Lietuvos ir Latvijos santykiai, lietuvių mokyklos Latvijoje, švietimas

Nepriklausomose Lietuvos ir Latvijos valstybėse tarpukariu gyvenusios tautinių mažumų bendruomenės turėjo prielaidas plačiai kultūrinei autonomijai įgyvendinti – tai garantavo šių valstybių konstitucijos ir kiti teisės aktai. Abiejose valstybėse buvo gausu tautinių mažumų mokyklų. Greta bendrų valstybės įsipareigojimų tautinių mažumų mokyklų atžvilgiu lietuvių mokyklų padėtį Latvijoje bei latvių mokyklų padėtį Lietuvoje garantavo ir 1931 m. pasirašyta Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija. Analogišką konvenciją tarpukariu Latvija sudarė dar su Estija, o Lietuvai tai buvo vienintelis tokio pobūdžio tarpvalstybinis susitarimas.

Apie 1931 m. sudarytą Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvenciją užsiminė ne vienas, kuris rašė apie švietimą tarpukario Lietuvoje ar Latvijoje, tačiau tai netapo specialiu tyrimo objektu. Šios konvencijos, kaip vienintelės tarpukariu sudarytos Lietuvos tarpvalstybinės sutarties, reguliavusios tautinių mažumų mokyklų padėtį, pasirašymo faktą mini Saulius Kaubrys, savo monografijoje aptardamas tautinių mažumų mokyklų padėtį tarpukario Lietuvoje, tačiau konvencijos sudarymo aplinkybių ir įgyvendinimo praktikos neanalizuoja¹. Benediktas Šetkus bene vienintelis specialiai šiai konvencijai paskyrė nedidelį straipsnį periodinėje spaudoje, tačiau apsiribojo pačių konvencijos principų referavimu, siūlydamas pastarąją pasinaudoti kaip pavyzdžiu „sudarant panašias sutartis mūsų dienomis“². Prie šios

¹ S. Kaubrys, *Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: galios gimtis*, Vilnius, 2000, p. 145–146.

² B. Šetkus, 1931 metų Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija, *Lietuvos aidas*, 1994 05 12, p. 13.

problemos B. Šetkus grįžo dar kartą, kai tyrė latvių mokyklos raidos tendencijas Lietuvoje 1918–1940 m. ir pabandė įvertinti mokyklų konvencijos įtaką latvių mokyklų padėčiai Lietuvoje, tačiau konvencijos sudarymo ir nutraukimo aplinkybių netyrinėjo, o jos vykdymą analizavo tiek, kiek to reikėjo tyrinėjant latvių mokyklų padėtį³. Analogiška situacija Latvijos istoriografijoje. Apžvelgdamas lietuvių bendruomenės Latvijoje istoriją, konvencijos pasirašymo faktą savo studijoje mini Erikas Jekabsonas⁴. Ir nors tarpukario Latvijoje veikusios lietuviškos švietimo įstaigos šioje studijoje aptartos plačiai, tačiau mokyklų konvencijos klausimas atsidūrė tyrimo užribyje. Liko neatsakyta ir į klausimą, kaip ši konvencija paveikė lietuvių mokyklų padėtį Latvijoje. Pasirinkę šią konvenciją tyrimo objektu, dėmesį išimtinai nukreipsime į lietuvių mokyklas Latvijoje, siekdami šių mokyklų pavyzdžiu išsiaiškinti konvencijos sudarymo ir nutraukimo aplinkybes, pasekti konvencijos vykdymo praktiką ir pabandyti atsakyti į klausimą, ką davė ši konvencija lietuvių mokykloms.

LIETUVIŲ MOKYKLOS LATVIJOJE IR MOKYKLŲ KONVENCIJOS SUDARYMAS

Latvijos Tautos taryba 1919 m. gruodžio 8 d. priėmė du įstatymus: „Dėl Latvijos švietimo įstaigų“ ir „Dėl Latvijos nacionalinių mažumų mokyklų įsteigimo“. Šiais teisės aktais jauna Latvijos valstybė išpareigojo organizuoti šalies švietimo sistemą kultūrinės autonomijos principu ir rūpintis tautinių mažumų mokyklomis. Tautinės mažumos įgijo teisę Švietimo ministerijoje sudaryti savo tautinių mokyklų departamentus – šia teise pasinaudojo vokiečiai, rusai, žydai, lenkai ir baltarusiai. Kiekvienos tautinės mažumos švietimo sistemos vadovas turėjo galimybę valdžios organuose atstovauti savo mažumos interesams svarstant visus kultūros klausimus – su patarimojo balso teise jis galėjo dalyvauti net Ministrų kabineto posėdžiuose⁵. Atrodytų tarpukario Latvijoje tarsi netrūko prielaidų įgyvendinti plačią tautinių mažumų kultūrinę autonomiją. Tokiame iš pirmo žvilgsnio itin dėkingame kontekste savo švietimo problemas turėjo spręsti Latvijoje gyvenanti lietuvių diaspora.

Trečiojo dešimtmečio pradžioje 25 tūkstančių lietuvių bendruomenei Latvijoje švietimo klausimai buvo opi ir, nepaisant visų prielaidų plačiai kultūrinei autonomijai įgyvendinti, vangiai sprendžiama problema. Tuo metu Rygoje veikė keturios, Liepojoje – viena lietuvių pradinė mokykla, tačiau nuolat veikiančių lietuvių mokyklų nebuvo Lietuvos-Latvijos pasienyje esančiame Žiemgalos regione, kur gyveno beveik pusė lietuvių diasporos. Lietuvių mokyklų Latvijos provincijoje trūko dėl kelių priežasčių: valsčiai nebuvo suinteresuoti lietuvių mokyklų atidarymu (jie turėjo rūpintis visų pradinių mokyklų išlaikymu, todėl neskubėjo prisiimti dar vienos mokyklos išlaikymo naštos), trūko mokytojų ir galiausiai vietos lietuvių bendruomenė nesugebėjo apginti savo teisės turėti lietuvių mokyklą.

Stringant lietuvių mokyklų steigimui lietuvių diasporos veikėjai į minėtą lietuvių švietimo reikalų departamento kūrimą žvelgė kaip į bene vienintelį patikimą instrumentą, padėsiantį realizuoti bendruomenės teises švietimo srityje ir sukurti lietuvių mokyklų tinklą Latvijoje. Manyta, jog tik pastarojo dėka pavyks įveikti biurokratinius barjerus, o reikalui esant net paspausti savivaldos organus, neskubančius patenkinti vietinių gyventojų prašymo atidaryti lietuvių mokyklą⁶. Trečiojo dešimtmečio pradžioje kalbų apie lietuvių švietimo reikalų departamento Švietimo ministerijoje reikalingumą ir steigimą buvo apšči, ta-

³ B. Šetkus, *Latvių mokykla Lietuvoje 1918–1940 m.*, *Lituanistica*, 2001, Nr. 1, p. 53–64.

⁴ Ē. Jekabsons, *Lietuvieši Latvijā*, Rīga, 2003, p. 69

⁵ *История Латвии XX век*, Рига, 2005, с. 201–202.

⁶ A. J., *Lietuvių departamentas, Rygos balsas*, 1922 12 16, p. 1.

čiau lietuvių bendruomenė nesugebėjo pasinaudoti šia teise. Antra vertus, lietuvių mokyklų buvo ne tiek daug, jog Latvijos švietimo ministerija būtų skubėjusi įkurti atskirą lietuvių mokyklų departamentą.

Lietuvių diasporos Latvijoje švietimo problemų kamuolyje susipynė lietuvių mokyklų stygiaus, etninės bei konfesinės tapatybės klausimai. Trečiojo dešimtmečio pradžioje nuogaustauta, jog lietuvių mokyklų trūkumas taps net dalies jaunosios lietuvių kartos neraštingumo priežastimi. Pastebėta, jog beveik išimtinai katalikiškai lietuvių bendruomenei konfesinė tapatybė svarbesnė už etninę tapatybę. 1921 m. gruodį „Rygos balsas“ rašė, kad nelikus Aknystoje lietuvių mokyklos daugelis tėvų neleidžia vaikų į čia pat esančią valdišką latvių mokyklą teigdami, esą „latviškoje vaikų nei poterių lietuviškai neišmokinsi“, todėl vaikai nelanko jokios mokyklos⁷. Tačiau tai buvo tik viena problemos pusė. „Rygos balsas“ įvardijo ir kitą tos pačios problemos pusę, pastebėdamas, kad, trūkstant lietuvių mokyklų, tie lietuviai, „kurie tikybą stato aukščiau už tautybę“, savo vaikus „leidžia greičiau į lenkų, negu į latvių mokyklą dėlei tikybos vienodumo“⁸. Jaunąją lietuvių kartą tykantys nutautėjimo pavojai lenkų ir latvių mokyklose lietuvių diasporos veikėjams atrodė net didesni už gresiantį jaunimo analfabetizmą.

Po kelerių metų, 1927 m., „Rygos balsas“ teigė, kad „bendrai lietuvių apšvieta Latvijoje randasi nekaip. Gi pasieniuose, lietuviais apgyvendintuose nedaug kuo geriau, kaip kad buvo caro laikais Lietuvoje“. Vardijant lietuvių mokyklų problemas nusiskūsta ir Latvijos valdžios daromomis kliūtimis atsirasti naujoms mokykloms – esą „savivaldybės, taip ir apskričių mokyklų valdybos ne tik vaikų lietuvių neregistruoja, bet dar trukdo kitiems registruoti, pavartodami net priešpaudas“⁹.

1929 m. Latvijoje minėtas tautinių mažumų mokyklų autonomijos dešimtmetis. Šias sukaktuves „Rygos balsas“ paminėjo kaip reikšmingą valstybės vidaus gyvenimo įvykį, tačiau tuo pat metu dar kartą prabilo apie lietuvių mokyklų Latvijoje trūkumą. Pasitelkus statistiką įrodinėta, kad lietuvių mokyklų skaičius neatitinka lietuvių diasporos Latvijoje dydžio – 2000 Latvijoje gyvenančių lietuvių tenkanti viena mokykla, kai tuo tarpu viena mokykla tenka 1500 lenkų, 1200 baltarusių, apie 200 vokiečių ir žydų tautybės Latvijos gyventojų. „Rygos balso“ nuomone, tokios kitoms tautinėms mažumoms palankesnės švietimo galimybės „glūdi geresniame kitų susiorganizavime, jų vienybėje ir mokėjime geriau ginti savo reikalus“¹⁰.

Daugiausia problemų su lietuvių mokyklomis būta Latvijos provincijoje. 1930 m. vasarą Lietuvos pasiuntinys rašė apie skirtingą lietuvių mokyklų steigimo ir veiklos patirtį didžiuosiuose Latvijos miestuose, kur lietuvių mokyklų veiklai iš esmės niekas netrukdo, ir provincijoje, kur vietos valdžia kaip įmanydama stabdo naujų mokyklų atsiradimą¹¹. Minėdamas Latvijos provinciją, pasiuntinys turėjo galvoje pirmiausia Rytų Latvijos regioną – Latgalą ir rytinę Žiemgalą, kuris pasižymėjo kur kas jautresniais tarpetniniais santykiais. Gerokai didesnė nei kituose regionuose tautinių mažumų dalis tarp gyventojų, kitų valstybių, pirmiausia Lenkijos, siekis visais įmanomais būdais sustiprinti ar net pabandyti išplėsti savo

⁷ Narkūnietis, Iš Latvijos-Lietuvos parubežio gyvenimo, *Rygos balsas*, 1921 12 03, p. 2.

⁸ A. J., Mums reikia savo departamento, *Rygos balsas*, 1922 06 10, p. 1.

⁹ Kuom yra Latvijos lietuviai?, *Rygos balsas*, 1927 09 03, p. 1.

¹⁰ A. Lauksodietis, Latvijos mokyklų autonomija ir lietuviai, *Rygos balsas*, 1929 12 14, p. 1.

¹¹ Lietuvos pasiuntinio Latvijoje 1930 06 25 pranešimas Lietuvos URM, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1038, l. 9–10.

etninę mažumą kitų regiono gyventojų sąskaita bei Latvijos valdžios noras matyti šį kraštą latviškesniu kėlė šiame regione įtampą. Latvijos lietuvių spaudoje išsprūsdavo nusiskundimų Alūkostos apskrities savivaldos organais, kurie „labai dažnai stato įvairias kliūtis vietos lietuviams, įkūrimo vaikams mokyklos“¹².

Tačiau lietuvių mokyklų trūko ne tik dėl vietos valdžios daromų kliūčių. Lietuvos vicekonsulas Daugpilyje Povilas Gaučys 1928 m. įvardijo ir kitas priežastis, kodėl Latvijos rytuose trūksta lietuvių mokyklų. Pasak jo, „stoka inteligentų ir pačių lietuvių tamsumas ir nesusipratimas neleidžia mokyklų reikalą pastatyti į tinkamas vėžes. Svarbiausia kliūtis – nėra kas rūpintūsi vietoj“¹³.

Lietuvių bendruomenei Latvijoje stigo jėgų bei gebėjimo apginti savo diasporos interesus švietimo srityje ir užtikrinti visas sąlygas bendruomenės kultūrinei autonomijai. Šią diasporos negalią ir inertiškumą turėjo kompensuoti aktyvi Lietuvos pasiuntinybės Latvijoje veikla. Lietuvos pasiuntinybė, viena vertus, visokeriopai rėmė jau veikiančias lietuvių mokyklas ir pagal išgales teikė socialinę paramą jų moksleiviams¹⁴, kita vertus, ji siekė sukurti pakankamą lietuvių mokyklų tinklą, inicijuodama prašymus įkurti naujas lietuvių mokyklas. Paprastai už prašymą įsteigti lietuvių mokyklą padavusių Latvijos lietuvių nugaros stovėjo Lietuvos diplomatai. 1927 m. Lietuvos konsulu Daugpilyje pradėjęs dirbti P. Gaučys iš Lietuvos pasiuntinio Latvijoje Kazio Bizausko išgirdo, kad pastarasis jo darbą diplomatinėje tarnyboje vertins pagal tai, kaip šis „pasirodysias lietuviškoje veikloje“ – rūpinsis Alūkostos apskrities lietuvių reikalais ir mokyklų steigimu. Tokios pat nuostatos laikėsi ir kiti Lietuvos pasiuntiniai¹⁵. Įpareigotas diplomatinio statuso, todėl negalintis tiesiogiai kištis į mokyklų steigimo klausimus P. Gaučys veikė per Daugpilio lietuvių draugiją. Pasak jo, „reikėjo kovoti, kalbinti latvių įstaigas, skatinti ir drąsinti tėvus, kad nebijotų pasinaudoti jiems teikiama teise turėti lietuvišką mokyklą“. Tuo tarpu lietuvių mokyklų mokytojoms, jo žodžiais tariant, „nervus gadindavo šoviniškai nusiteikusi Latvijos administracija, kuri spaudė ūkininkus ir miestiečius neleisti vaikų į lietuvišką mokyklą“¹⁶. Valdiškų lietuvių mokyklų stygių bandyta kompensuoti kuriant privačias mokyklas. 1930 m. Alūkostos ir Daugpilio apskrityse veikė trys privačios ir viena valdiška lietuvių pradinė mokykla. Visos šios mokyklos įsikūrė 1929–1930 metais. Keliuose latvių mokyklose lietuvių vaikams buvo vedamos lietuvių kalbos pamokos. Trūkstant lietuvių mokyklų vaikai lankė latvių arba lenkų mokyklas. Tarkime, Mičiūniškių privati lietuvių pradinė mokykla įsikūrė 1929 m., kai atvykus lietuvi mokytojais į naują mokyklą susirinko 20 lietuvių vaikų, perėjusių iš anksčiau lankyto lietuvių mokyklos¹⁷.

Nepaisant Lietuvos diplomatinės tarnybos rūpesčio, lietuvių diasporos Latvijoje švietimo klausimai sprendėsi sunkiai. Stringantis naujų lietuvių mokyklų steigimas, įvairios lietuvių švietimo problemos Lietuvos valdžią skatino galvoti apie papildomas lietuvių mokyklų egzistencijos garantijas. Bandyta lietuvių mokyklų padėti Latvijoje ir latvių mokyklų

¹² R. D., Lietuvių mokyklos Lietuvos pasieny, *Rygos balsas*, 1929 03 29, p. 2.

¹³ Lietuvos konsulų Latvijoje suvažiavimo 1928 02 03–05 protokolas, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 799, l. 180.

¹⁴ Plačiau apie Lietuvos valstybės paramą Latvijos lietuvių organizacijoms: A. Gaigalaitė, Latvijos lietuvių organizacijos ir jų šelpimas 1919–1940 metais, *Lietuvos istorijos metraštis. 1995 metai*, Vilnius, 1996, p. 98–113.

¹⁵ P. Gaučys, *Tarp dviejų pasaulių*, Vilnius, 1992, p. 118–120.

¹⁶ *Ibid.*, p. 120.

¹⁷ Lietuvos konsulo Daugpilyje 1931 03 17 pranešimas Lietuvos URM, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 1139, l. 42.

padėti Lietuvoje sureguliuoti dvišaliu tarpvalstybiniu susitarimu. Tokia sutartis buvo pasirašyta dar 1924 m. gegužės 24 d., tačiau liko neratifikuota ir neįgyvendinta. Vėliau mintis apie dvišalį valstybių susitarimą dėl mokyklų tarsi buvo pamiršta, pirmiausia dėl gana šaltų Lietuvos ir Latvijos santykių. Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo Lietuvos užsienio reikalų ministru tapęs Augustinas Voldemaras rezervuotai žvelgė į Lietuvos artimesnių santykių su Latvija ir Estija užmezgimą. Trijų Baltijos valstybių suartėjimo virsmas Baltijos sąjunga, jo akimis žvelgiant, buvo veikiau politinio romantizmo vizija nei reali politinė galimybė. Antra vertus, net mažai tikėtinas trijų Baltijos valstybių suartėjimas būtų menkai padėjęs A. Voldemaro užbrėžtiems strateginiams Lietuvos užsienio politikos tikslams. Be to, Vytauto Žalio pastebėjimu, nė jokios kitos šalies atžvilgiu A. Voldemaras nebuvo nusiteikęs taip kritiškai, kaip Latvijos¹⁸.

1929 m. rudenį iš politinio gyvenimo išstumtą A. Voldemarą Lietuvos užsienio reikalų ministro poste pakeitė Dovas Zaunius, atnešęs permainų į Lietuvos užsienio politiką: revizuota ankstesnė Lietuvos užsienio politika Baltijos valstybių atžvilgiu ir imta siekti artimesnių Lietuvos santykių su Latvija ir Estija. Lietuvos ir Latvijos santykių normalizavimas pradėtas įsisenėjusių ekonominių reikalų sprendimu – parodyta iniciatyva sureguliuoti dvišalius santykius prekybos ir susisiekimo srityse. Jau 1929 m. pabaigoje pradėtas svarstyti prekybos sutarties su Latvija projektas¹⁹.

Tokiame atsilusių Lietuvos ir Latvijos santykių kontekste atsinaujino mintis sureguliuoti lietuvių mokyklų Latvijoje klausimą dvišale konvencija. Bandant sureguliuoti visus lietuvių mokyklų Latvijoje klausimus ir kartu padėti nubrėžtai Lietuvos ir Latvijos suartėjimo strategijai, 1930 m. pradžioje Lietuvos URM savo diplomatams Rygoje pavedė neoficialiai priminti Latvijos valdžiai 1924 m. bandymus spręsti mokyklų klausimą ir išsiaiškinti jos požiūrį į galimybę sudaryti tarpvalstybinę sutartį, kuri reglamentuotų lietuvių mokyklų padėtį Latvijoje ir latvių mokyklų padėtį Lietuvoje²⁰. Latvijos valdžia pasiūlymą priėmė.

1931 m. sausio 24 d. Lietuvos ministras pirmininkas Juozas Tūbelis su oficialiu vizitu atvyko į Rygą. Vizito tikslas buvo kelių dvišalių Lietuvos ir Latvijos konvencijų pasirašymas. Su oficialiais vizitais į užsienį beveik neišvykstančio Lietuvos premjero kelionė į Latviją turėjo tapti ryškiausiu ženklu, kad, anot „Lietuvos aid“ „artėjimas Lietuvos su Latvija pradėjo taip sparčiai eiti pirmyn“²¹. Vizito metu Lietuvos premjeras pasirašė penkias Lietuvos ir Latvijos konvencijas, tarp jų Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvenciją, kuri reglamentavo lietuvių ir latvių, kaip tautinių mažumų, mokyklų padėtį kaimyninėse valstybėse. Šios konvencijos ratifikaciją patvirtinančiais dokumentais pasikeista tų pačių metų gegužės 1 d. o spalio 24 d. pasirašyta šios konvencijos vykdymo instrukcija. Kadangi konvencija buvo pagrįsta analogiškais tarpusavio įsipareigojimais, detaliau ją apžvelgsime Latvijos įsipareigojimų pavyzdžiu. Šia konvencija Latvija įsipareigojo: reaguodama į jos teritorijoje gyvenančių asmenų ar visuomeninių organizacijų prašymus įkurti ir išlaikyti lietuvių pradinės mokyklas lietuvių gyvenamose vietose, jei susidarys ne mažiau kaip 20 mokyklinio amžiaus (nuo 7 iki 14 metų) vaikų savivaldybės ir gretimoje su ja teritorijoje; jei mokyklinio amžiaus vaikų bus mažiau nei 20, bet daugiau kaip 9, – įkurti lietuvių klases latvių mokyklose. Kartu valstybė įsipareigojo: pripažinti mokytojo teises tiems asmenims, kurie šias teises buvo įgi-

¹⁸ V. Žalys, *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*, Vilnius, 2007, t. 1, p. 466.

¹⁹ *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, Vilnius, 1999, p. 263–264.

²⁰ Lietuvos URM 1930 01 29 raštas Lietuvos pasiuntiniui Rygoje, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1895, l. 448.

²¹ P. Tūbelio vizito proga, *Lietuvos aidas*, 1931 01 24, p. 1.

ję Lietuvoje, nedaryti kliūčių lietuvių vaikams mokytis Lietuvoje, pripažinti teisę mišrių santuokų vaikams lankyti tokią mokyklą, kurią pasirinks jų tėvai²². Mokyklų konvenciją ir jos įgyvendinimo instrukciją lydėjo slaptas valstybių susitarimas, suteikiantis abiejų šalių piliečiams teisę patiems laisvai apsispręsti dėl savo tautybės²³. Mokyklų konvencija ir kiti šalių susitarimai, turintys užtikrinti konvencijos įgyvendinimą, garantavo prielaidas Latvijoje gyvenantiems lietuviams turėti tokią lietuvių mokyklą, kuri ugdytų jaunojo lietuvių prierašumą savo istorinei tėvynei. Konvencijos pasirašymą galima įvertinti kaip dvišalį tautinių valstybių, pasiryžusių įkūnyti nacionalizmo idealą, susitarimą atsisakyti bet kokių asimiliacinės politikos apraiškų viena kitos tautinės mažumos atžvilgiu. Taip konvencijos pasirašymo faktą įvertino ir „Lietuvos aidas“, pavadindamas tai ženklu, liudijančiu, kad Lietuva ir Latvija „atsisako nuo asimiliacinės politikos, varomos be atodairių kituose Europos kraštuose, ypačiai Lenkijoje“. Lietuvos oficiozas konvencijoje įtvirtintus tarpusavio išpareigojimus įvardijo „Pabaltijo klauzulės taikymu kultūrinuose santykiuose“²⁴. Pabaltijo klauzulės (paprastai ji vadinama Baltijos klauzule) principai išties atsispindėjo mokyklų konvencijoje. Pirma, jie buvo skirti esamam momentui ir reiškė abipusį valstybių išpareigojimą viena kitos atžvilgiu vadovautis didžiausio palankumo principu sprendžiant tautinių mokyklų klausimus. Antra, jie buvo nukreipti į ateitį ir remiantis tarpvalstybiniu didžiausio palankumo principu grindė kelią politiniam trijų Baltijos valstybių suartėjimui. Reikėtų pridurti, jog analogiško turinio konvenciją Latvija tuo pat metu sudarė su Estija. Taigi mokyklų konvencija buvo skirta ne tik sureguliuoti abiem valstybėms rūpimas jų diasporų kaimyninėse valstybėse švietimo problemas, bet ir turėjo politškai suartinti kaimynines valstybes.

1931 m. spalį, Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencijai vykdyti instrukcijos pasirašymo išvakarėse, didžiuosiuose Latvijoje miestuose veikė šešios savivaldybių išlaikomos lietuvių pradinės mokyklos – keturios Rygoje ir po vieną mokyklą Liepojoje bei Mintaujoje. Tuo pat metu Latvijos provincijoje, Žiemgalos regione, kuriame gyveno apie 12 000 lietuvių, veikė tik viena savivaldybės išlaikoma lietuvių pradinė mokykla Indricoje. Tiesa, šiame regione veikė dar trys privačios lietuvių pradinės mokyklos ir penkiose latvių pradinėse mokyklose lietuvių vaikams buvo dėstomos lietuvių kalbos pamokos. Tuo metu pagal mokyklų konvencijos nustatytą tvarką Latvijos Švietimo ministerijoje jau gulėjo prašymai Latgalos ir Žiemgalos regione atidaryti 8 naujas lietuvių pradinės mokyklas bei 8 latvių mokyklose įsteigti lietuvių klases. Lietuvos pasiuntinys skundėsi, jog šiame regione Latvijos valdžios institucijos „griežčiausiai priešinasi mokyklų steigimui“, deda pastangas, kad „lietuvių kalbą visai nuslopintų“ tose mokyklose, kur ji dėstoma lietuviams moksleiviams, o aktyvia visuomenine tautine veikla pasižymintys lietuviai netrunka pajusti administracijos spaudimą²⁵. Jau anksčiau Lietuvos pasiuntinybė buvo konstatavusi išskirtinai jautrų Latvijos valdžios požiūrį į naujų mokyklų steigimą būtent šiame regione.

²² Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija, *Vyriausybės žinios*, 1931, Nr. 358, p. 9–12; Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencijai vykdyti instrukcija, *Vyriausybės žinios*, 1932, Nr. 374, p. 1–2.

²³ Slaptą susitarimą liudijančio dokumento nepavyko rasti – greičiausiai tai buvo žodinis džentelmeniškasis susitarimas. Šiaip ar taip toks susitarimas ir jo esmė minimas Lietuvos diplomatų susirašinyje, pavyzdžiui: Pro memoria Lietuvos-Latvijos mokyklų konvencijos vykdymo reikalu, Kaunas, 1932 04 08, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 1859, l. 297.

²⁴ Naujos sutartys su Latvija, *Lietuvos aidas*, 1931 02 04, p. 1.

²⁵ Lietuvos pasiuntinybės Latvijoje 1931 10 05 raštas Lietuvos užsienio reikalų ministrui, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 1859, l. 322–327.

Lietuvos valdžia neturėjo iliuzijų, kad pasirašius konvenciją visos lietuvių mokyklų problemos išsispęstų savaime. Lietuvos pasiuntinys Latvijoje B. Dailidė atsiveriančias galimybes sureguliuoti mokyklų klausimą vertino santūriai. Jis nepasitikėjo Latvijos valdžios pažadais sprendžiant lietuvių mokyklų klausimus laikytis didžiausio palankumo principo ir neatmetė galimybės, kad gali tekti griebtis net retorsijos prieš latvių mokyklas Lietuvoje²⁶. B. Dailidė apskritai buvo „tvirtos rankos“ pozicijos šalininkas ir ragino Kauną „tvirčiau laikyti vadžias ir nevykdyti konvencijos iki latviai jos nevykdo“²⁷.

STRINGANTIS KONVENCIJOS VYKDYMAS

1932 m. vasarį Rygoje leidžiamas „Lietuvių balsas“ skaitytojams pranešė, kad Latvijos lietuvių sąjunga perdavė Švietimo ministerijai provincijoje gyvenančių lietuvių prašymus atidaryti 10 lietuvių mokyklų ir 7 veikiančiose latvių mokyklose atidaryti lietuvių klases. Laikraštis pridūrė, jog daug pasirašiusių kolektyvinius prašymus skundžiasi vietos valdžios spaudimu – „valsčių viršaičiai ir kiti „ponai“ atkalbinėja žmones nuo reikalavimo lietuviškų mokyklų, aiškindami, kad jie gyvena ne Lietuvoj, bet Latvijoje, ir todėl turi leisti vaikus į latviškąsias mokyklas, tai bus naudingiau“²⁸. Stringančiu konvencijos įgyvendinimu tuo pat metu skundėsi ir Lietuvos konsulas Daugpilyje. Jis net minėjo sklandančius gandus, esą reikalaujantys lietuvių mokyklų turės apleisti kraštą, o Jekabpilio apskrities valdyboje teigė asmeniškai išgirdęs netaktiškų pareiškimų lietuvių mokyklų adresu. Lietuvos konsului susidarė įspūdis, kad „Lietuvos pasieny dedama pastangų <...> greičiau pasiekti tikslo: paversti ten gyvenančius – latviškai galvojančiais piliečiais“²⁹.

Iki 1932 m. balandžio Lietuva ir Latvija gausiai susirašinėjo konvencijos vykdymo klausimu, tačiau pasiekta buvo mažai. Mokyklų konvencijos įgyvendinimas strigo – abipusiai skūstasi priešingos pusės noru visais įmanomais būdais atsikratyti konvencijos vykdymo prievolės. Tuo metu Latvijos švietimo ministerijoje gulėjo 17 prašymų įkurti lietuvių mokyklas, o Lietuvos švietimo ministerijoje – 13 prašymų įkurti latvių mokyklas. Abi valstybės buvo patenkinusios tik po vieną prašymą įsteigti mokyklą. Nepatenkinti prašymai buvo motyvuojami tuo, jog mokyklos prašantys asmenys persigalvojo arba yra ne tos tautybės³⁰.

Beveik visos mokyklų konvencijos įgyvendinimo problemos dėl lietuvių mokyklų – prašymai įsteigti naujas lietuvių mokyklas, suvalstybinti jau veikiančias privačias lietuvių mokyklas ar latvių mokyklose dėstyti lietuvių kalbos pamokas lietuvių tautybės vaikams – Latvijoje lokalizavosi Lietuvos konsulo Daugpilyje veikimo zonoje. Šių prašymų patenkinimas, kaip jau minėjome, sprendėsi vangiai. Lietuvos konsulas Daugpilyje M. Savickis teigė, kad pagrindiniu pretekstu atsisakyti patenkinti prašymą įsteigti lietuvių mokyklą paprastai tampa tai, jog pasirašę prašymą asmenys ūmai persigalvoja, kai tik valdžios atstovai ima tikrinti pasirašiusių nuomonę. Teigta, kad kai kurie pasirašiusieji atsiėmė savo parašus išgąsdinti plačiai pasklidusių gandų, jog leidžiantys vaikus į lietuvių mokyklas turės „likviduoti savo

²⁶ Lietuvos pasiuntinybės Latvijoje 1931 10 05 raštas Lietuvos užsienio reikalų ministrui, *ibid.*, l. 327–328.

²⁷ 1932 04 30 pro memoria apie pokalbį su Lietuvos pasiuntiniu Latvijoje, *ibid.*, l. 281.

²⁸ A. P., Mokyklų klausimu, *Lietuvių balsas*, 1932 02 12, p. 2.

²⁹ Lietuvos konsulo Daugpilyje 1932 02 09 pranešimas Lietuvos pasiuntinybei Rygoje, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 1859, l. 267–279.

³⁰ Pro memoria Lietuvos-Latvijos mokyklų konvencijos vykdymo reikalu, Kaunas, 1932 04 08, *ibid.*, l. 294–298.

ūkius ir išvykti Lietuvon“, „baigę tas mokyklas negalėsią gauti tarnybos bei darbo“, „prašymus pasirašiusiems teksią mokėti naujus mokesnius už tas mokyklas“. M. Savickis pastebėjo, kad mokyklų konvencijos principų įgyvendinimas jo konsulinėje zonoje susiduria su problemomis, apskritai būdingomis šiai Latvijos daliai, kurioje Latvijos valdžios institucijos, siekdamos sumažinti etninių mažumų įtaką šiame regione, nenoriai sutinka bet kokius tautinių mažumų bendruomenių padėtį stiprinančius žingsnius³¹. Tai, kad per metus pavyko įkurti trejetą naujų lietuvių mokyklų, Lietuvos pasiuntinys B. Dailidė, atsižvelgdamas į „labai inertišką, materialiniuose varguose paskendusią minią“, laikė patenkinamu rezultatu. Jis ragino Lietuvos valdžią latvių mokyklų Lietuvoje klausimu laikytis tvirtesnės pozicijos: nedaryti latviams jokių nuolaidų ir jokiū būdu Lietuvoje neleisti įkurti daugiau latvių mokyklų, kol to nepaprašysianti Lietuvos pasiuntinybė Latvijoje³². Jis netikėjo, jog vien diplomatinėmis priemonėmis pavyks įgyvendinti konvencijos nuostatas, ir savo rankose norėjo turėti instrumentą, kuriuo, reikalui esant, galėtų paspausti Latvijos valdžią, kad ši paskubėtų atverti naujų lietuvių mokyklų duris.

1932 m. spalio pabaigoje 25 000 lietuvių bendruomenė Latvijoje turėjo 10 valdžios išlaikomų ir vieną privačią pradinę mokyklą, kurios mokytojams atlyginimus mokėjo valstybė, be to, 3-jose latvių mokyklose lietuvių tautybės vaikams buvo lietuvių kalbos pamokos. Tuo pat metu 16 000 latvių bendruomenė Lietuvoje turėjo 11 valdžios išlaikomų mokyklų ir vieną „latvišką komplektą“ prie lietuvių mokyklos. Prieš pasirašant mokyklų konvenciją Latvijos lietuviai turėjo 7 valdžios išlaikomas lietuvių mokyklas, 3 privačias mokyklas, vieną „lietuvišką komplektą“ latvių mokykloje ir 3-jose latvių mokyklose lietuvių tautybės vaikai lankė lietuvių kalbos pamokas. Savo ruožtu latviai Lietuvoje turėjo 7 valdžios išlaikomas mokyklas ir 5 valdžios išlaikomus „latviškus komplektus“ prie lietuvių mokyklų³³. Naujų mokyklų neskubėjo steigti abi pusės – apsiribota veikiančių privačių mokyklų perėmimu į valstybės globą ar jau veikiančių „komplektų“ pavertimu atskiromis mokyklomis. Tuo metu Lietuvos švietimo ministerija buvo patenkinusi tik latvių prašymus paversti „komplektus“ atskiromis mokyklomis, 9 prašymus įkurti mokyklas atmetė, nes nesudarė pakankamas mokyklinio amžiaus latvių tautybės moksleivių skaičius, o 6 prašymų įsteigti latvių mokyklas patenkinimą nusprendė iš principo atidėti, nors jie atitiko visas konvencijoje numatytas sąlygas ir nebuvo dingsties vilkinti šių mokyklų atidarymą. Tokį sprendimą Švietimo ministerija motyvavo tuo, jog nesulaukianti žinių apie lietuvių mokyklų atidarymą Latvijoje ir turinti „pagrindo manyti, kad Latvijos įstaigos neparodo noro konvencijai vykdyti“³⁴.

1932 m. lapkričio 10 d. Latvijos pasiuntinys Lietuvoje perdavė savo vyriausybės pasiūlymą remiantis mokyklų konvencijos nuostatomis sudaryti abiejų šalių švietimo ministerijų atstovų komisiją, kuri iškilusius nesusipratimus dėl konvencijos vykdymo išsiaiškintų apsilankiusi vietose, kur veikia mokyklos ar prašoma atidaryti naujas mokyklas. Šiam sumanymui ryžtingai pasipriešino Lietuvos pasiuntinybė Latvijoje ir Lietuvos švietimo ministerija. Lietuvos pasiuntinybė nuogaštavo, kad komisijai ėmus vietose apklausinėti prašymus įsteigti lietuvių mokyklas pasirašiusius asmenis dalis jų, esą įbauginti vietos valdžios, savo

³¹ Lietuvos konsulo Daugpilyje 1932 10 08 pranešimas Lietuvos pasiuntinybei Latvijoje, *ibid.*, l. 244–250.

³² *Ibid.*

³³ Pro memoria Lietuvos-Latvijos mokyklų konvencijos vykdymo reikalu, Kaunas, 1932 10 24, *ibid.*, l. 252–256.

³⁴ Lietuvos švietimo ministerijos 1932 11 04 pro memoria dėl Lietuvos-Latvijos mokyklų konvencijos, *ibid.*, l. 232–234.

parašus atsiims ir taip naujų mokyklų steigimo klausimas pasisuks lietuvių nenaudai. Tuo tarpu Lietuvos švietimo ministerija nenorėjo, kad Lietuvoje apsilankiusi komisija konstatuotų, jog čia nėra jokių kliūčių atidaryti naujas latvių mokyklas ir vietos valdžia jų atidarymą tiesiog vilkina. Todėl Lietuvos pasiuntinybė Latvijoje ir Švietimo ministerija Lietuvos užsienio reikalų ministerijai piršo nuomonę, jog Latvijos pasiūlymą derėtų atmesti ir susilaikyti nuo latvių mokyklų steigimo Lietuvoje tol, kol Latvijoje nebus įsteigtos prašomos lietuvių mokyklos³⁵. Galiausiai taip ir nuspręsta – Latvijos pasiūlymas atmestas, o Lietuvos pasiuntiniui Latvijoje nurodyta Latvijos URM įteikti žodinę notą dėl mokyklų konvencijos vykdymo. Šioje notoje, kurią Lietuvos pasiuntinys Latvijos URM įteikė 1932 m. lapkričio 19 d., Latvijai pareikšti priekaištai dėl sprendimo steigti lietuvių mokyklas vilkinimo ir konstatavus, jog nematyti rimtų lietuvių mokyklų būklės Latvijoje pagerėjimo ženklų, paprašyta neatidėliojant įgyvendinti konvencijos nuostatas³⁶.

1932 m. gruodžio 19 d. Lietuvos pasiuntinybė Latvijoje sulaukė atsakymo į savo notą. Triskart ilgesnis Latvijos URM žodinės notos atsakymo tekstas buvo perpildytas analogiškais Latvijos pusės kaltinimais – Lietuvai pareikšti tie patys priekaištai, kuriuos Lietuva buvo išsakiusi Latvijai³⁷. Suprantama, Latvijos notoje netrūko pagrįstų priekaištų Lietuvai ir dėl sąmoningai vilkinamo latvių mokyklų steigimo, ir dėl Lietuvos administracijos organų priekabavimo prie jų steigėjų. Tačiau Latvija, kaip ir Lietuva, pasistengė statistikos duomenis apie latvių mokyklų padėtį Lietuvoje pakreipti taip, jog pastarieji liudytų kaimynės nenaudai³⁸.

Iki 1933 m. pavasario Lietuvos pasiuntinybė Latvijoje Lietuvos URM mokyklų konvencijos įgyvendinimo klausimu ragino laikytis tvirtai, nedaryti nuolaidų ir neatsisakyti minties apie retorsijos galimybę prieš latvių mokyklas Lietuvoje. 1933 m. pavasarį Lietuvos pasiuntinybė Rygoje atlyžo ir pareiškė mananti, jog derėtų sutikti su Latvijos pasiūlymu ir, kaip tai numato mokyklų konvencijos įgyvendinimo instrukcija, sudaryti mišrią abiejų valstybių švietimo ministerijų atstovų komisiją³⁹. Tarsi patvirtindami pasikeitusią Lietuvos poziciją Rygoje pasikeitė Lietuvos pasiuntiniai – 1933 m. gegužę imtis griežtesnių priemonių dėl mokyklų konvencijos įgyvendinimo raginantį B. Dailidę pakeitė nuosaikus Juozas Urbšys. Greičiausiai ši diplomatų kaita turėjo liudyti, jog Lietuva žengia pirmuosius žingsnius glaudesnio bendradarbiavimo su Latvija ir Estija link. Tuo metu oficiali Lietuvos užsienio politika demonstravo abuojumą Baltijos valstybių sąjungos idėjai, tačiau kartu Lietuvos diplomatai zondavo dirvą ir privačiuose susitikimuose su kaimyninių valstybių diplomatais svarstė Baltijos valstybių sąjungos sudarymo galimybes. Lietuva neskubėjo atmesti 1933 m. Latvijos ir Estijos iniciatyva atnaujintos Baltijos valstybių sąjungos idėjos ir rodė atsargius susidomėjimo ženklus, tačiau drąsesnio žingsnio žengti neskubėjo⁴⁰. Matyt, visa tai sušvelnino ir Lietuvos užsispyrimą dėl mišrios abiejų valstybių švietimo ministerijų atstovų komisijos sudarymo.

³⁵ Pro memoria Lietuvos-Latvijos mokyklų konvencijos vykdymo reikalu, Kaunas, 1932 10 24, *ibid.*, l. 256–257.

³⁶ Lietuvos pasiuntinybės Latvijoje 1932 11 19 verbalinė nota Latvijos URM, *ibid.*, l. 185–187.

³⁷ Latvijos URM 1932 12 19 verbalinė nota Lietuvos pasiuntinybei Latvijoje, *ibid.*, l. 174–183.

³⁸ Lietuvos švietimo ministerijos 1933 01 21 raštas Lietuvos URM, *ibid.*, l. 167–168; Lietuvos pasiuntinybės Latvijoje pastabos dėl 1932 12 19 Latvijos verbalinės notos mokyklų konvencijos klausimu 1933 04 12, *ibid.*, l. 102–114.

³⁹ Lietuvos pasiuntinybės Latvijoje pastabos dėl 1932 12 19 Latvijos verbalinės notos mokyklų konvencijos klausimu 1933 04 12, *ibid.*, l. 114.

⁴⁰ Plačiau apie tai žr.: V. Žalys, Lietuvos vyriausybės pozicija dėl Pabaltijo valstybių sąjungos sukūrimo (1933–1934 m. pradžia), *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija*, 1988, t. 1, p. 99–110.

1933 m. gegužės 26–31 d. mišri Lietuvos ir Latvijos švietimo ministerijų atstovų komisija aplankė visas 10 latvių mokyklų Lietuvoje ir lietuvių mokyklas Rytų Latvijoje, Lietuvos konsulato Daugpilyje zonoje. Komisijos darbe dalyvavusiam Lietuvos švietimo ministerijos departamento direktoriui Motiejui Miškiniui aplankius Latvijoje esančias lietuvių mokyklas susidarė įspūdis, „kad latviai neturi noro vykdyti konvenciją, o jei kur vykdo, tai tik formališkai, nesistengdamai sudaryti minimalių sąlygų darbui“. Pasak jo, „daryti kuo daugiausia kliūčių besisteigiančioms mokykloms ir sudaryti sunkias, beveik nepakenčiamas jau veikiančioms – tokia latvių įstaigų politika“. Jo nuomone, konvencija veikė tik Latvijos naudai ir beveik nieko nedavė Lietuvai⁴¹. Rygoje leidžiamas „Lietuvių balsas“ buvo santūresnis: „švietimo reikalai – lietuvių Latvijoje ir latvių Lietuvoje, nėra dar tokie, kad geresnių nebūtų ko betrokšti“. Savaitraštis taikliai pastebėjo: konvencija, garantuojanti privalomą gimtosios kalbos mokymą ir tautinę mokyklą, veikia, tačiau išsikovoti tautines mokyklas tenka patiems gyventojams, o tai – nelengva⁴².

1933 m. gegužę mišri abiejų valstybių švietimo ministerijų atstovų komisija, neaplančiusi visų Latvijoje veikiančių lietuvių mokyklų – poros mokyklų Rytų Latvijoje bei veikiančių Rygoje, Liepojoje ir Mintaujoje, darbą nutraukė. Žinodami, jog didžiuosiuose miestuose veikiančių lietuvių mokyklų būklė gera, Lietuvos atstovai nesiveržė jų lankyti – jiems rūpėjo išsiaiškinti mokyklų konvencijos įgyvendinimo trūkumus Daugpilio konsulato zonoje. Lietuva komisijos darbą laikė baigtu ir ragino Latviją neatidėliojant ištaisyti komisijos užfiksuotus mokyklų konvencijos įgyvendinimo trūkumus. Latvija neskubėjo, o 1933 m. gale dar kartą paraginta atsakė, jog komisijos darbą laikanti nebaigtu (neaplančytos visos Latvijoje veikiančios lietuvių mokyklos) ir paragino atnaujinti komisijos darbą⁴³. Lietuvos užsienio reikalų ministras Dovas Zaunius kreipėsi į Lietuvos švietimo ministrą Konstantiną Šakenį klausdamas, ką šis manęs apie komisijos darbo atnaujinimą. K. Šakenis atsakęs, jog mokyklų lankymą reikėtų atnaujinti, tačiau Lietuvai būtų naudinga, jei būtų lankomos tik Daugpilio regione esančios lietuvių mokyklos, kur varžoma jų veikla, laužomi pagrindiniai mokyklų konvencijos nuostatai, ir negalima sutikti su Latvijos siūlymu aplankyti lietuvių mokyklas Rygoje ir Liepojoje. K. Šakenis siūlė komisijai baigti lankyti Daugpilio regione esančias lietuvių mokyklas ir surašius komisijos protokolą reikalauti, jog būtų pašalinti rasti konvencijos pažeidimai⁴⁴.

Tuo tarpu Lietuvos pasiuntinys Latvijoje J. Urbšys siūlė lankstesnę derybų poziciją – neatsakyti aplankyti Rygoje veikiančių mokyklų ir bet koku atveju baigti komisijos pradėtą darbą⁴⁵. Galiausiai Lietuva sutiko pratęsti mišrios komisijos darbą. Atnaujiniusi darbą komisija 1934 m. balandžio 26–28 d. posėdžiavo Rygoje. Ji neapsiribojo konkrečių mokyklų klausimais ir priėmė keliolika bendrų nutarimų, kurie turėjo palengvinti mokyklų konvencijos principų įgyvendinimą. Tokie bendro pobūdžio nutarimai, kaip antai: sumažintas

⁴¹ Lietuvos švietimo ministerijos departamento direktoriaus M. Miškino 1933 10 10 pranešimas Lietuvos švietimo ministrui apie lietuviškas mokyklas Latvijoje, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 1859, l. 138–142.

⁴² Lietuvos ir Latvijos švietimo ministerijų atstovai pasieniuose, *Lietuvių balsas*, 1933 06 09, p. 2.

⁴³ Lietuvos užsienio reikalų ministro 1933 12 14 raštas Lietuvos švietimo ministrui, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 1859, l. 68.

⁴⁴ Lietuvos švietimo ministro 1934 02 26 raštas Lietuvos užsienio reikalų ministrui, *ibid.*, l. 62.

⁴⁵ Lietuvos pasiuntinio Latvijoje 1934 03 06 pranešimas Lietuvos užsienio reikalų ministrui, *ibid.*, l. 60–61; Lietuvos pasiuntinio Latvijoje 1934 03 17 pranešimas Lietuvos užsienio reikalų ministrui, *ibid.*, l. 58–59.

iki formalumo valstybės kišimasis į mokytojų cenzo klausimus, pageidavimas, jog mokytojo tautybė ir konfesinė tapatybė atitiktų moksleivių tautybę bei konfesinę tapatybę, kaimyninės valstybės vadovėlių pripažinimas tinkamais naudoti mokykloje, išipareigojimas minėti abiejų valstybių tautines šventes, liudijo sprendžiant mokyklų klausimus vyravusią didžiausio palankumo principo dvasią. Konstatavusi atskirais atvejais neįgyvendintas mokyklų konvencijos nuostatas, komisija priėmė keletą nutarimų dėl konkrečių mokyklų – daugiausia jie lietuvių mokyklas Latvijoje⁴⁶. Regis, abi pusės pasitarimo rezultatais liko patenkintos ir diplomatiniais kanalais viena kitą patikino vykdysiančios priimtus nutarimus. 1934 m. vidurvasarį Lietuva sulaukė Latvijos prašymo remiantis konvencija įkurti 17 naujų latvių mokyklų⁴⁷. Tuo metu Latvijoje jau buvo nauja valdžia su kitais politiniais orientyrais.

1934-aisiais Lietuvos ir Latvijos santykiams netrūko nerimo ir vilčių. Nerimą dėl šių santykių ateities ir lietuvių diasporos Latvijoje padėties pasėjo 1934 m. gegužės 15 d. Latvijoje įvykęs valstybės perversmas. Į valdžią atėjęs autoritarinis Karlio Ulmanio režimas vidaus politikoje pasirinko ryžtingą Latvijos „sulatvinimo“ kryptį ir siekė kiek įmanoma sumažinti tautinių mažumų įtaką valstybės gyvenime. Lietuvoje sunerimta dėl lietuvių diasporos Latvijoje kultūrinės autonomijos perspektyvų, o dar stipriau – ar pasikeitus politiniam režimui neužstrigs pakeliui jau prasidėjęs trijų Baltijos valstybių artėjimas. Tačiau pokyčių šalies vidaus gyvenime lietuvių diaspora tarsi nepajuto, o prasidėjęs Baltijos valstybių gravitavimas viena kitos link materializavosi 1934 m. rugsėjo 12 d. Ženevoje pasirašyta Baltijos valstybių santarvės ir bendradarbiavimo sutartimi. Viltasi, kad Baltijos antante taps ne tik patikimu suvereniteto garantu, bet ir padės kiek įmanoma įvairiapusiškai glaudesniems Lietuvos, Latvijos ir Estijos santykiams. Matyt, viltasi, jog ir mokyklų konvencijos vykdymas strigs mažiau.

1934 m. gruodžio pradžioje Taline vykusioje Baltijos valstybių konferencijoje buvo sutarta, jog ateityje mokyklų konvencijos įgyvendinimo klausimai bus sprendžiami tiesiogiai atitinkamų valstybių švietimo institucijų. Remdamasi šia nuostata 1935 m. sausio 21 d. Latvijos vyriausybė pasiūlė Lietuvai sušaukti naują abiejų valstybių švietimo ministerijų atstovų pasitarimą, kuriame būtų apsvarstyta lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje ir latvių mokyklų padėtis Lietuvoje. Kartu su šiuo pasiūlymu Latvijos pasiuntinybė Lietuvos valdžiai pateikė jos parengtą statistinę medžiagą apie lietuvių mokyklų padėtį Latvijoje ir latvių mokyklų padėtį Lietuvoje. Manipuliuojant statistika – skaičiuojant tik Latvijos pilietybę turinčius lietuvius, o Lietuvoje gyvenančių latvių skaičių lengva ranka padidinus trečdaliu – įrodinėta, jog lietuvių mokyklų skaičius Latvijoje neproporcingai didelis lyginant jį su latvių mokyklų skaičiumi Lietuvoje. Be to, Lietuvai pareikšti priekaištai, kad ši nevykdanti mišrios komisijos, posėdžiavusios 1934 m. balandžio 26–28 d. Rygoje, nutarimų dėl mokytojų tautybės⁴⁸. Vėl buvo proga Lietuvai ir Latvijai apsieikti abipusiais kaltinimais vilkinant mokyklų konvencijos vykdymą. Šiaip ar taip Lietuvos ir Latvijos švietimo ministerijų atstovai 1935 m. balandžio 3 d. susirinko posėdžiauti Kaune; posėdžiauta keturias dienas. Komisija sugriežtino ankstesnio susitikimo metu priimtas nuostatas, jog lietuvių ir latvių mokyklose

⁴⁶ Latvijos-Lietuvos mišriosios komisijos mokyklų reikalu posėdžių, vykusių 1934 04 26–28 Rygoje, protokolas, *ibid.*, l. 45–48.

⁴⁷ Latvijos pasiuntinybės Lietuvoje 1934 07 18 pro memoria Lietuvos URM, *ibid.*, l. 8–10.

⁴⁸ Latvijos pasiuntinybės Lietuvoje 1935 01 21 verbalinė nota Lietuvos URM, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 622, l. 148–156.

dirbančių mokytojų tautybė turi sutapti su jose besimokančių vaikų tautybe, o mokykloje dirbantys kitos tautybės mokytojai pakankamai mokėtų mokinių gimtąją kalbą. Naujų lietuvių ir latvių mokyklų steigimo klausimu nuspręsta atsisakyti ankstesnių pretenzijų ir pradėti iš pradžių – sutarta, jog asmenys ar organizacijos įteiks valdžios organams naujus prašymus atidaryti mokyklas, ir įsipareigota naujų mokyklų steigimo klausimus spręsti neatidėliojant⁴⁹.

Tačiau įsipareigojimai liko tik pažadais – 1935 m. spalį Lietuvos konsulas Daugpilyje vėl skundėsi blogėjančia lietuvių mokyklų jo veikimo zonoje padėtimi⁵⁰. Iš pirmo žvilgsnio tarsi niekas nepasikeitė – kiek buvo lietuvių mokyklų, tiek jų ir liko, tačiau Latvijos valdžios nuotaika ėmė keistis. Rygoje leidžiamame „Lietuvių balse“, kuris labai santūriai pasisakė apie Latvijos valdžią, pasirodė nusiskundimų, jog valdžios organai reikalauja mokinių tautybės įrodymų, kad šie galėtų lankyti lietuvių mokyklą⁵¹. Tarsi pamiršta apie slaptą susitarimą, leidžiantį patiems gyventojams laisvai apsispręsti dėl savo tautybės.

DŽENTELMENIŠKAS SUSITARIMAS

1935 m. spalį Lietuvos URM įvairiais kanalais ėmė pasiekti žinios, jog Latvijos valdžios sluoksniuose, pirmiausia Švietimo ministerijoje, rimtai svarstoma, ar nevertėtų denonsuoti mokyklų konvenciją su Lietuva⁵². Tuo metu Latvijos valdžia išties svarstė, ar nederėtų nutraukti mokyklų konvencijas, tačiau principinis sprendimas denonsuoti mokyklų konvencijas dar nebuvo priimtas. Matyt, žinant Lietuvos susirūpinimą dėl mokyklų konvencijos ateities, žinia apie svarstymus ją denonsuoti bandyta dar kartą paspausti Lietuvą, kad ši paskubėtų realiais žingsniais parodyti suinteresuotumą konvencijos ateitimi – atvertų naujų latvių mokyklų Lietuvoje duris. Lietuvos užsienio reikalų ir Švietimo ministerijos tikrai rimtai sunerimo pasiekus žiniai, jog mokyklų konvencija gali nutrūkti. Lietuvos pasiuntinys Latvijoje Vytautas Vileišis pastebėjo: „Žinoma, latviai sunkiai pildo konvenciją, bet visgi lėšų duoda gana daug ir žymiai daugiau negu mes. Nereikėtų užmiršti, kad čia lietuvių yra 28000, o pas mus latvių 16000, jei konvencija būtų nutraukta, tai mums būtų daugiau skriaudos“⁵³. Reaguojant į neraminančią informaciją įvyko bendras Lietuvos užsienio reikalų ir Švietimo ministerijų atstovų pasitarimas. Nuspręsta Lietuvos pasiuntinį Rygoje įpareigoti Latvijai pareikšti nusistebėjimą Lietuvai reiškiamomis pretenzijomis dėl mokyklų konvencijos nevykdymo ir pridurti, jog Lietuva tikisi, kad ir Latvija vykdys priimtus įsipareigojimus⁵⁴.

Žinia, jog Latvija ketinanti denonsuoti konvenciją Lietuvos švietimo ministeriją paskubino parodyti savo geranoriškumą – lapkričio 1 d. atvėrė duris nauja latvių mokykla Totorkalnyje, nors ji, remiantis 1935 m. mišrios komisijos nutarimu, privalėjo būti atidaryta jau mokslo metų pradžioje ir nebuvo jokių kliūčių tai padaryti anksčiau – mokyklos

⁴⁹ Lietuvos-Latvijos mišrios komisijos mokyklų klausimu posėdžių, vykusių 1935 04 03–06 Kaune, protokolai Nr. 2, *ibid.*, l. 76–78.

⁵⁰ Lietuvos konsulo Daugpilyje 1935 10 17 pranešimas Lietuvos URM, *ibid.*, l. 59–62.

⁵¹ Tėvas, Nelengva su mokinių tautybės įrodymu, *Lietuvių balsas*, 1935 03 08, p. 2.

⁵² Lietuvos užsienio reikalų ministro S. Lozoraičio 1935 10 18 pro memoria apie 1935 10 08 įvykusį pasikalbėjimą su Latvijos pasiuntiniu Lietuvoje, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 1622, l. 57; Lietuvos pasiuntinio Latvijoje 1935 10 24 pranešimas Lietuvos URM, *ibid.*, l. 51–52.

⁵³ Lietuvos pasiuntinio Latvijoje 1935 10 24 pranešimas Lietuvos URM, *ibid.*, l. 52.

⁵⁴ Lietuvos URM 1935 10 31 raštas Lietuvos pasiuntiniu Rygoje, *ibid.*, l. 55–56.

atidarymas vilkintas sąmoningai. Lietuvos švietimo ministerija tuo metu galėjo atidaryti ir latvių mokyklą Būtingėje, tačiau, manydama jau parodžiusi geranoriškumą, neskubėjo ir dairėsi į Latviją – kiek lietuvių mokyklų atidarys ši. Tačiau 1935 m. rudenį lietuvių mokyklų Latvijoje nepadaugėjo⁵⁵.

1936 m. Lietuvos valdžią nuolat pasiekdavo informacija, kad Latvijos valdžia ketinanti nutraukti mokyklų konvencijas su Lietuva ir Estija. Kiekviena nauja tokia žinia Lietuvos Užsienio ir Švietimo reikalų ministerijas priversdavo tarsi krūptelti, dar kartą perskaičiuoti abiejų šalių nuopelnų balansą įgyvendinant konvenciją ir bandyti Latvijai įrodyti, kad Lietuva vykdanči išsipareigojimus. Mokyklų konvencijos įgyvendinimas atsidūrė aklovietėje, tačiau Lietuva nenorėjo su tuo susitaikyti, nors ir pripažino, jog „santykiai su latviais tautinių mokyklų išlaikymo ir steigimo klausimu iki šiolei ne tik kad nepagerėjo, bet dar didesnio įtempimo pasiekė“⁵⁶. Tautinių mokyklų svečioje šalyje likimą garantuojanti konvencija turėjo pagerinti dvišalius santykius, tačiau buvo veikiau priešingai – atsirado prielaidos papildomai trinčiai ir tarpusavio nepasitenkinimui viena kitos veiksmis. Latvijos valdžios sluoksniuose net prabilta apie tai, jog esą kaimyninių valstybių santykiuose „daugybės nesusipratimų ir ginčų šaltinis išnyktų, jeigu išnyktų Latvijoje lietuvių, o Lietuvoje latvių mažumos“⁵⁷. Tokią mintį Lietuvos pasiuntinys V. Vileišis išgirdo 1936 m. rugpjūčio gale Rygos lietuvių gimnazijos reikalais apsilankęs Latvijos užsienio reikalų ministerijoje. Jam buvo perduota Latvijos Respublikos Prezidento K. Ulmanio nuomonė: Lietuvoje „nėra nuoširdaus atsinešimo prie latvių“, dėl lietuvių ir estų mokykloms suteiktų išskirtinių teisių Latvijos valdžiai tenka klausytis nuolatinį lenkų ir vokiečių priekaištų, tad „geriau bus jei kiekviena valstybė užsiminės savo piliečiais ir elgsis kaip ji ras reikalingu ar sulietuvinti latvius ar sulatvinti lietuvius“⁵⁸. Netrukus Lietuvą pasiekė žinia, kad rugsėjo 9 d. Latvijos ministrų kabinetas nusprendė nutraukti mokyklų konvencijas su Lietuva ir Estija⁵⁹.

Tomis dienomis Latvijos URM apsilankiusiam V. Vileišiui buvo pareikšta, kad mokyklų konvencija ne tik neduoda tos naudos, kurios tikėtasi, bet „greičiau yra žalinga, nes sukelia daug nesusipratimų tarp mūsų kraštų“. Pasak Latvijos diplomatų, mokyklų konvencija kliudo Latvijos valdžiai nusistatyti gerus santykius su vokiečių ir lenkų tautinėmis mažumomis, kurios yra gerokai gausesnės už lietuvių mažumą, tačiau „jų teisės mokyklų atžvilgiu yra daug menkesnės“, todėl Latvijos valdžiai tenka klausytis nuolatinį priekaištų. Lietuvos pasiuntinys buvo patikintas, kad konvencijos nutraukimas nereiškia, jog Latvija ims varžyti lietuvių ir estų mokyklas – mokyklos išliks, tik bus tvarkomos vadovaujantis bendrais valstybės interesais švietimo srityje: „kožnas kraštas tvarkys mokyklas savo krašte savo noru ir savo nuožiūra“. Įrodinėta, kad mokyklų konvencijos panaikinimas pašalins erzinančią trintį Lietuvos ir Latvijos santykiuose. Latvijos valdžia tikino apsisprendusi susitaikyti su savaimine savo diasporos asimiliacija ir ragino Lietuvą pasirinkti tokią pat poziciją: „Latvijos piliečiai Latvijoje, kokios jie nebūtų tautybės, turi būti tvarkomi pagal Latvijos Vyriausybės planus ir užsimojimus. Niekas tyčia nelatvins nei lietuvių, nei estų, bet savaime eis mažėji-

⁵⁵ Lietuvos URM pro memoria lietuvių ir latvių mokyklų reikalu, *ibid.*, l. 37.

⁵⁶ Lietuvos URM 1936 04 24 pranešimas Lietuvos pasiuntiniui Estijoje, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 1895, l. 209.

⁵⁷ Lietuvos pasiuntinybės Latvijoje 1936 03 23 pranešimas Lietuvos URM, *ibid.*, l. 220a.

⁵⁸ Lietuvos pasiuntinybės Latvijoje 1936 08 29 pranešimas Lietuvos URM, *ibid.*, l. 206.

⁵⁹ Lietuvos URM referento J. Bredikio 1936 09 10 pro memoria dėl mokyklų konvencijos nutraukimo, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 1895, l. 207.

mo procesas lietuvių ir estų Latvijoje, taip pat ir jų kraštuose irgi savaime mažes skaičius latvių⁶⁰. Tokia Latvijos valdžios pozicija tautinių diasporų atžvilgiu Lietuvos valdžios nežavėjo. Pastaroji nenorėjo susitaikyti su tuo, jog mokyklų konvencija nutrūks.

Apsisprendusi dėl mokyklų konvencijos ateities Latvija primygtinai neskubino nei Lietuvos, nei Estijos denonsuoti šią konvenciją, nes bijojo pakenkti išoriškai idiliškiems trijų Baltijos valstybių santykiams. Matyt, todėl mokyklų konvencijos klausimo nebuvo 1936 m. gruodį vykusios eilinės Baltijos valstybių užsienio reikalų ministrų konferencijos dienotvarkėje. Antra vertus, šis klausimas konferencijos dalyviams galėjo pasirodyti antraeilis lyginant jį su šiame susitikime svarstytais tarpusavio saugumo klausimais Europoje bręstančio karo akivaizdoje. Tačiau apie mokyklų konvenciją nebuvo nutylėta – šiuo klausimu Latvijos užsienio reikalų ministras Vilhelmas Miunteris kalbėjosi su Lietuvos užsienio reikalų ministru Stasiu Lozoraičiu ir Estijos užsienio reikalų ministru F. Akeliu. Tiesa, kalbėta su kiekvienu atskirai ir neformalioje aplinkoje. V. Miunteris S. Lozoraičiui pareiškė, jog Latvija tebesilaiko nuostatos atšaukti mokyklų konvenciją, o kadangi Ministrų kabinetas tokį sprendimą jau priėmęs ir pats denonsavimas likęs daugiau tik formalumu, pasiūlė susitarti dėl konvencijos nutraukimo datos. Kartu patikino, jog konvencijos nutraukimas nepakenks mokyklų padėčiai, nes pastarąją pakeis džentelmenišką susitarimas dėl mokyklų. S. Lozoraitis pareiškė, kad Lietuva nematanti jokio pagrindo nutraukti konvenciją – tiesiog reikia pašalinti jai trukdančias kliūtis. Jis įrodinėjo, kad mokyklų konvencijos denonsavimas neigiamai atsilies Baltijos valstybių tarpusavio santykiams ir tarptautinėje arenoje pabrėžtinai deklaratyviai rodomam Baltijos valstybių vienybės įvaizdžiui⁶¹. Tuo pokalbis tąkart ir baigėsi.

Apie planus denonsuoti mokyklų konvenciją buvo linkusi viešai nutylėti tiek denonsavimo siekianti Latvija, tiek tam prieštaraujanti Lietuva, matyt, nenorėta pakenkti Lietuvos, Latvijos ir Estijos puoselėjamai Baltijos antantės idėjai. Kelis kartus per metus vykstančios Baltijos valstybių užsienio reikalų ministrų konferencijos ir per jas pateikiami oficialūs dalyvių pareiškimai turėjo visam pasauliui demonstruoti nepajudinamą trijų Baltijos šalių vienybę. Į lietuvių spaudą beveik nepatekdavo informacija apie valstybių tarpusavio nesutarimus ar išsiskyrusias pozicijas.

Nors ir nenoromis Lietuvos valdžia 1937 m. pavasarį susitaikė, kad mokyklų konvencija bus nutraukta – nenorėta, jog nesutarimai dėl mokyklų konvencijos imtų kliudyti Baltijos antantės idėjai. Nusileisti paakino ir Estijos pavyzdys, kuri greičiau susitaikė su mintimi dėl konvencijos denonsavimo. 1937 m. gegužės 21 d. Lietuvos pasiuntinys V. Vileišis apsilankė pas Latvijos švietimo ministrą Augustą Tentelį, norėdamas išsiaiškinti, kokios politikos lietuvių mokyklų atžvilgiu laikysis Latvija panaikinus mokyklų konvenciją. A. Tentelis patikino, „kad ir toliau niekas ypatingai nepasikeis“, į lietuvių kultūrinės organizacijas kaip ir anksčiau bus žvelgiama labai palankiai, tačiau kartu kaip įspėjimas Lietuvos valdžiai nuskambėjo jo žodžiai: „Bet tik dabar viskas bus daroma atsižvelgiant į Lietuvos politiką latvių mokyklų Lietuvoje“, viskas bus grindžiama principu, „ką duosi, tą ir gausi“, ir pridurta, esą Latvija jau aiškinasi latvių mokyklų padėtį Lietuvoje⁶².

Mokyklų konvencija denonsuota tyliai. 1937 m. liepą vietoj nutrauktos mokyklų konvencijos Latvija su Estija pasirašė džentelmenišką susitarimą – protokolą, kuriuo per artimiausius mokslo metus įsipareigojo išsaugoti susiklosčiusią mokyklų padėtį – iš esmės ša-

⁶⁰ Lietuvos pasiuntinio Latvijoje 1936 09 10 pranešimas Lietuvos URM, *ibid.*, l. 163–164.

⁶¹ Lietuvos URM 1936 12 17 pranešimas Lietuvos pasiuntiniui Taline, *ibid.*, l. 143.

⁶² Lietuvos pasiuntinio Latvijoje 1937 05 21 pranešimas Lietuvos URM, *ibid.*, l. 131.

lys įsipareigojo laikytis bendriausių mokyklų konvencijos principų⁶³. Lietuva siekė mokyklų klausimą su Latvija sureguliuoti pagal Estijos pavyzdį. Planuotas dvišalis pasitarimas mokyklų klausimu, tačiau, staiga mirus Lietuvos pasiuntiniui Latvijoje V. Vileišiui, jis neįvyko. Lietuva pasiūlė Latvijai artėjančiais naujais mokslo metais abiejose pusėse palikti mokyklų klausimu susidariusį *status quo*. Latvija iš principo su tuo sutiko⁶⁴.

Latvijos ir Lietuvos švietimo bei užsienio reikalų ministerijų atstovai 1938 m. kovo 25–27 d. susitiko Rygoje. Abi pusės konstatavo, jog panaikinus mokyklų konvenciją mokyklų padėtis abiejose šalyse iš esmės nepasikeitė. Nors konvencija nebeveikė, tačiau jos suformuluotų principų niekas neskubėjo revizuoti ir šie galiojo toliau. Konvencijos nuostatos buvo perkeltos į protokolinių susitarimą dėl mokyklų ir išsaugojo seną naujų mokyklų steigimo tvarką. Rygoje Lietuva su Latvija pasirašė džentelmenišką susitarimą, metams įteisinantį susiklosčiusį *status quo* mokyklų atžvilgiu⁶⁵.

1939 m. liepą Lietuvos pasiuntiniui P. Dailidei susirūpinus susitarimą pratęsti naujiems mokslo metas, Latvijos URM atsakė, jog Latvijos švietimo ministerija nusistačiusi šį susitarimą pakeisti, tad jį atnaujinti bus galima spalio mėnesį, kai Lietuvos švietimo ministerijos delegacija atvyks į Latviją vizituoti lietuvių mokyklų. Lietuvos diplomatas buvo patikintas, kad iki naujos sutarties bus laikomasi susiklosčiusio *status quo*⁶⁶. Tačiau 1939 m. rudenį planuotas Lietuvos švietimo ministerijos atstovų vizitas į Latviją neįvyko, nes Švietimo ministeriją užgriuvo rūpestis dėl Vilniaus krašto. Tad abi šalys iki 1940 m. vasaros mokyklų klausimu laikėsi džentelmeniško susitarimo išsaugoti susiklosčiusią mokyklų padėtį.

Ar pablogėjo lietuvių mokyklų padėtis Latvijoje denonsavus mokyklų konvenciją? Palyginę duomenis apie Latvijoje veikusias lietuvių mokyklas 1936 ir 1939 m., pablogėjusių statistikos rodiklių nepastebėsime – džentelmenišką susitarimą galiojo. 1939 m. Latvijoje veikė 11 pagrindinių lietuvių mokyklų, Rygos lietuvių gimnazija ir 8-iose latvių mokyklose lietuvių tautybės vaikams buvo dėstoma lietuvių kalba⁶⁷. Tiesa, 1939 m., kaip ir prieš dešimtmetį, Lietuvos konsulas Daugpilyje savo pranešimuose rašė, jog lietuvių mokyklos, mokinių bendrabutis, organizacijos reikalauja nuolatinės Lietuvos diplomatinės tarnybos priežiūros ir paramos, „nuolatinio tarpininkavimo bei užtarimo vietos įstaigose, bei pas pareigūnus, ypač mokyklų reikalais, nes kitaip netrukus tos mokyklos susilikviduotų“⁶⁸. Išliko ir tos pačios problemos: stringantis naujų lietuvių mokyklų steigimas, vangiai sprendžiami kiti mokyklų klausimai.

VIETOJ IŠVADŲ

1931 m. sausio 24 d. pasirašyta dvišalė mokyklų konvencija Lietuva ir Latvija – dvi nacionalizmo idealą pasiryžusios įkūnyti tautinės valstybės – susitarė atsisakyti bet kokių asimiliacinės

⁶³ Lietuvos pasiuntinybės Latvijoje 1937 10 11 pranešimas Lietuvos URM, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1895, l. 90–91.

⁶⁴ Lietuvos URM 1937 07 16 pranešimas Lietuvos pasiuntinybės Latvijoje, *ibid.*, l. 127; Lietuvos pasiuntinybės Latvijoje 1937 08 07 pranešimas Lietuvos URM, *ibid.*, l. 125.

⁶⁵ Lietuvos ir Latvijos užsienio ir švietimo reikalų ministerijų atstovų 138 03 25–27 pasitarimo Rygoje protokolas, *ibid.*, l. 39–40.

⁶⁶ Lietuvos pasiuntinybės Latvijoje 1939 07 08 pranešimas Lietuvos URM, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1888, l. 414–417.

⁶⁷ *Latvijos lietuvių kalendorius 1937 metams*, Ryga, 1936, p. 39–40; *Latvijos lietuvių kalendorius 1939 metams*, Ryga, 1939, p. 41.

⁶⁸ Lietuvos konsulo Daugpilyje 1939 06 07 pranešimas Lietuvos URM, LVCA, f. 383, ap. 7, b. 1888, l. 433–434.

politikos apraiškų viena kitos tautinės mažumos atžvilgiu. Švietimo srityje buvo įsipareigota vadovautis didžiausio palankumo principu ir sudaryti sąlygas turėti tokias tautines mokyklas, kuriose jaunoji diasporos karta būtų ugdoma prierašumo istorinei tėvynei dvasia. Tačiau mokyklų konvencijos įgyvendinimas strigo nuo pat pradžių – abipusiai skūstasi priešingos pusės noru nusikratyti konvencijos vykdymo prievole. Pasirinktas nacionalizmo įveikties kursas viena kitos diasporos atžvilgiu abiem šalims tapo per sunkia našta. Antra vertus, nors šalys mokyklų konvencija ir siekė sureguliuoti savo diasporų švietimo klausimus, tačiau kartu ir bandė panaudoti ją valstybių suartėjimui. Todėl pasikeitus konjunktūrai nebeskubėta vadovautis didžiausio palankumo principu, nors savo diasporai reikalauta konvencijoje garantuotų teisių. Mokyklų konvencijos dėka tautinių mokyklų padėtis iš esmės nepasikeitė į gerąją pusę – veikiau konvencijos vykdymas tapo tik papildomos trinties tarp valstybių šaltiniu. Galiausiai nevykdoma konvencija buvo denonsuota, o ją nutraukiant vėl lemtingą vaidmenį suvaidino tarptautinė konjunktūra – norėta pašalinti tarp valstybių esantį trinties ir abipusių priekaištų šaltinį.

Gauta 2007 09 30

Parengta 2007 10 09

DANGIRAS MAČIULIS

Lithuanian and Latvian schools convention of 1931 and the situation of Lithuanian schools in Latvia

Summary

In the beginning of the third decade of the 20th century, educational issues in Latvia were a serious problem to Lithuanian community. The main problem was the lack of Lithuanian schools in Latvian province. While solving the educational problems, the Lithuanian embassy in Latvia came to help the Lithuanian diaspora, and the embassy supported functioning Lithuanian schools and sought to create a sufficient network of Lithuanian schools by initiating establishment of new Lithuanian schools. Nevertheless in the Lithuanian diaspora problems of education questions were solved with great difficulty. The situation of Lithuanian schools in Latvia was tried to regulate by international agreement. On 24 January 1931, the convention on Lithuanian-Latvian schools was signed; this meant a bipartite agreement to reject any manifestations of assimilative politics in regard to each other's ethnic minorities. The convention obliged to follow the biggest favour principle and to provide conditions for ethnic schools that the affection to the historical homeland would be developed in the young generation of the diaspora. However, the implementation of the convention was hindered from the very beginning – it was mutually reported that the other side wanted to get rid of the liability of convention implementation. On the other hand, the school convention itself was established not to show the greatest favour to the neighbouring state's ethnic diaspora, but it was born from the conjectural need – to use this convention to ally the states in the international arena. However, the political conjuncture changed and both states did not hurry to follow the biggest favour principle. The school convention did not fulfil the hopes, and probably the disputes concerning the convention implementation became a source of constant friction between the states. In 1937 the school convention was stopped and was changed by the gentlemenly agreement to save the status quo in regard to schools.